

מבט מבס"א

מרכז בגין-סאדאת לחקרים אסטרטגיים

מלחמת יום הכיפורים - לא רק כשל מודיעיני מאת האלוף (מיל') גרשון הכהן

מבט מבס"א מס' 1,761, 27 בספטמבר 2020

תקציר: בזיכרון מלחמת יום הכיפורים בן כמעט יובל השנים חוזרים ומהדהדים שני מסרים: האחד נוגע לעומק המחדל המודיעיני ערב המלחמה, והשני מבטיח שהלקחים נלמדו ושצה"ל ערוך ומוכן לכל תרחיש. כאשר מציגים את הכישלון כמתמזה ביסודו בכשל ההתרעה המודיעינית קל להבטיח שהמחדל אובחן וטופל באופן המונע הישנותו בעתיד. אלא שבחינה מעמיקה של המלחמה מלמדת שיסודות הכשל רחבים ומקיפים בהרבה מהמחדל המודיעיני.

מימיה הראשונים של המלחמה שירתה העצמת היתר של הכשל המודיעיני את הפיקוד הבכיר של צה"ל, בכך שאפשרה להדחיק ולהסתיר את אחריותו למכלול הרחב של הפערים שהתגלו במוכנותו הכוללת של הצבא למלחמה, ובראש ובראשונה - תפיסה מערכתית בלתי הולמת לאילוצים המדיניים ולשינויים שחלו בזירות הלחימה. בניתוח האילוצים המדיניים, למשל, היה המטה הכללי חייב לעמוד על המתח בין שאיפתו למתקפת מנע מקדימה לבין נסיבות המדיניות שהגבילו מאוד קבלת אור ירוק למהלך זה. עקב הקיבעון המחשבתי נוצרו פערים משמעותיים בתוכניות המבצעיות ובבניין הכוח שהתבטאו בהיערכות בלתי מתאימה של כוחות האוויר והיבשה לפתיחת המלחמה במגננה.

בתום המלחמה היה נוח לכולם להאמין שלו רק ניתנה ההתרעה וסד"כ צה"ל היה מגויס יומיים-שלושה קודם לכן, התוצאות עם פרוץ המלחמה היו שונות. טענה זו יכולה אולי להיות נכונה לזירה הסורית, אך לא לזירה המצרית, בה התחולל שינוי מהפכני בתפיסת המלחמה וברעיון המתקפה בהנהגתו של הנשיא סאדאת.

עם הבנת תוצאות הקרבות בימי המלחמה הראשונים נוצרה בכל הדרגים מבוכה מטלטלת. תפיסת ההפעלה ושיטת הלחימה של צה"ל באוויר וביבשה התגלתה כבלתי מתאימה להתמודדות בדפוס הפעולה המצרי החדשני. בלחימתם מול מסה רחבה של חי"ר רווי בטילי נ"ט, בחסך הצה"לי בכוח אש ארטילרי, איבדו כוחות השריון הישראליים את תנופת המחץ של ההתקפה הממוכנת. נוכח מערכי ההגנה האווירית המצרית שתוגברו בטילים מתקדמים איבד חיל האוויר הישראלי את עליונותו ועילותו המבצעית.

אלוף במיל' ג'קי אבן, ששרת במלחמה כסגן מפקד אוגדת שרון מספר בספרו **במרכז הכובד** על המשבר שנוצר בעקבות התקפות הנגד הכושלות ב-8 וב-9 באוקטובר. הייתה זו הפתעה שעלתה במשמעותיותה על ההפתעה המודיעינית. ניתן להסיק מתיאורו שגם לו הייתה ניתנת ההתרעה המודיעינית בזמן וכוחות צה"ל היו נערכים

מבעוד מועד בקדמת סיני במלוא סדר הכוחות המתוכנן, ייתכן ותוצאות הלחימה בימים הראשונים לא היו טובות יותר, ואולי אף קשות יותר.

מחקר חדש של מחלקת היסטוריה במטכ"ל מתמקד בבחינת אחריותו של האלוף מוטי הוד שהיה מפקד חיל האוויר עד מאי 1973 לכשלי החייל במלחמה. תוכניות האב המבצעיות של חיל האוויר התעלמו משינויים מרכזיים שחלו בזירה המצרית. ביסוס מערכי ההגנה האווירית המצרית בקדמת התעלה לאחר מלחמת ההתשה היה צריך להביא לבירור בדבר ציפיות היתר מחיל האוויר לסייע בהדיפת מתקפה עתידית מצרית. בירור כזה לא התקיים. בהערכת מצב ב-19 אפריל 1973 שאל הרמטכ"ל אלעזר את הוד איזה צעדי כוננות יש לנקוט להרתעת האויב מפתיחה במלחמה. תשובתו הייתה: "לנצל את היכולת הטמונה בחיל האוויר... בכך יש הרתעה ככל שנרצה. בכך אפשר לחפות כמטריה על מחסור בטנקים בסיני... חיל האוויר יכול להתעסק 24 שעות עם כל ראש חוף שיחצה".

עד היום לא עמדו צה"ל ומערכת הביטחון על מלוא קווי המתאר שכונו את תנאי הכשל בפתיחת המלחמה. ההיסטוריון יואב גלבר טען לאחרונה שהכשל המודיעיני לא התבטא רק באי העברת התרעה על מלחמה שעומדת לפרוץ אלא אף בכך ש"ישראל לא הייתה מודעת לכך שאיבדה את כושר ההרתעה שלה". תיאור זה מבטא את היסמכות היתר על רעיון ההרתעה כציפיית שווא הממשיכה עד היום להתל בחשיבה האסטרטגית הישראלית.

בפועל, הייתה זאת דווקא מודעותו של סאדאת לעוצמת ההרתעה הישראלית שכוונה אצלו את הכורח בעיצוב רעיון המלחמה האחר. בזיהוי מפוכח הכיר בנחיתות הצבא המצרי מול כוחות האוויר והשריון הישראליים ובנה את תוכנית המלחמה שלו תוך התאמה יצירתית למגבלותיו הבסיסיות של הצבא המצרי. כאן התחוללה התפנית האסטרטגית: בהכרה שבדרך המלחמה המוכרת תהיה המטרה המצרית של השבת חצי האי סיני בלתי ניתנת להשגה. בבתי הספר לניהול ולאסטרטגיה במערב מלמדים שלא בונים חצי גשר על פני תהום. אלא שסאדאת שינה את סיפור המלחמה מהיגיון תכנוני המוכוון רציונלית מהסוף להתחלה ומיקדו בשאיפה לטלטל את תפיסת הביטחון הישראלית - להניע תהליך, לחולל מומנטום שיביא להיווצרות מציאות חדשה. הכישלון בזיהוי תפנית כה דרמטית בתפיסתו האסטרטגית של נשיא מצרים רובץ לפתחה של המצביאות הישראלית הרבה יותר מאשר לפתחו של חיל המודיעין.

התרעה למלחמה היא ענין מורכב בהרבה מהעברת "ידיעת הזהב" אם ומתי תפרוץ המלחמה. חשוב לא פחות לעסוק בהתוויית ההיגיון האסטרטגי של המלחמה, באפיון צורתה ושיטות הפעולה, ובהתכוננות בהתאם לכך. בכל אלה כשלו המטכ"ל והדרג המדיני של קיץ 1973.

בימים שלאחר המלחמה שיקם צה"ל את עצמו עם המסר שהמדובר בתקלה שאובחנה, ובדומה לאבחון כשל הנדסי - עם ביצוע התיקון הדרוש שבים העניינים הביטחוניים למסלול נשלט ובטוח. ואולם מבט מקצועי שונה התולה את גורמי הכשל במכלול תפיסתי נרחב מציג תמונת מציאות קשה (וכמעט בלתי נתפסת בתודעה הישראלית בת זמננו) לפיה כשל מערכתי בהיקף שחוותה ישראל במלחמת יום הכיפורים עלול בהחלט להישנות למרות מאמצי התיקון של צה"ל.

* אלוף (מיל') גרשון הכהן הוא עמית מחקר בכיר במרכז בגין-סאדאת למחקרים אסטרטגיים. שירת בצה"ל במשך ארבעים ושתיים שנים. פיקד על חיילים בקרבות מול מצרים וסוריה. לשעבר מפקד גיס ומפקד המכללות הצבאיות.